

TANULMÁNY

KAPOSI MÁRTON

GARAI GÁBOR

Mai irodalmunk egyik legnépszerűbb, sokak által olvasott és egyre többet méltatott, olvasói és kritikusai által már rég a beérkezettek között számon tartott lírikusa Garai Gábor. Írásait másfél évtizede közlik országos lapok, öt önálló kötet, egy bő válogatás (*Nyárvég*) és egy sereg műfordítás jelent meg tőle eddig; két antológia (*Tűz-tánc, Tiszta szigorúság*) kapta címét az ő verseiről; neve kétszer is szerepel a József Attila-díjasok sorában, ez év áprilisában Kossuth-díjjal tüntették ki. Költői termése — kétszáz-egynéhány verse — elsősorban egy sokat ígérő életmű alapozásának tekinthető, de már most van annyira súlyos és egységes, hogy az áttekintő elemzés igényével közeledhetünk hozzá.

Költői magatartása, alkotásmódja, egész költészete egyik legjellemzőbb vonásként tudatosságát szokták kiemelni kritikusai. Ennek a valóban szembevetendő, még napjainkban is ritkának számító tudatosságnak igen sokféle forrása, összetevője és megnyilvánulása van. Az alkati adottságtól a benyomások iránt érzékenyebbé tevő műveltségig, a jól megválasztott elődökhöz való kapcsolódástól a szisztematikus útkeresésig, a tematika egyre nagyobb mérvű belső egységétől, a nagy disszonanciáktól sem idegenkedő formai próbálkozásokig a komponensek és szempontok nagyon széles skáláját kell áttekinteni, hogy ez az igen lényeges minősítő jegy valóban mint az egység, a költői karakter egyik kifejezője álljon előttünk.

Tudatosságának egyik kétségtelen, bár alighanem legellentmondásosabb megnyilvánulása az utóbbi néhány évtized költészetének nagyjaihoz való szinte program-szerű kapcsolódása. Bevallott vagy csak reminiscenciákból sejthető mesterei között ott van a XX. század magyar lírájának csaknem minden jelentős képviselője Adytól József Attilán át Illyés Gyuláig, nem is szólva olyan világirodalmi nagyságokról, mint Rilke, Cocteau, Majakovszkij, Becher és mások, akiknek magyarra fordításából ő maga is kivette a részét.

Elégé szembevetendő, hogy míg a kortárs költők többsége beéri egy-két példaképpel, és pályakezdő éveiben így vagy úgy, nem epigon módon, de mégis csak azok nyomdokain halad (rendszerint József Attilát vagy Radnótit követi, esetleg Babits vagy Szabó Lőrinc intellektualizmusának vonalán halad), addig Garai igyekszik a legszélesebb körben tájékozódni, minden megelőző pozitívumot fel akar szívni — a szem előtt tartott nagyságokhoz hasonlóan. A költészet hagyományainak ilyen jellegű megközelítése mintegy annak mérleget jelent: mit értek el eddig mások, hol is kell tulajdonképpen kezdeni? Tájékozódásának skálája tehát bizonyos fokig már önmagában minősíti Garait, amennyiben elválasztja a kisebb igényűektől, és a magyar lírát európai szinten művelni akarók közé sorolja. Mintha a Jevtusenko általa lefordított *Naggyá lenni* c. versében kifejezett követelményt vonatkoztatná önmagára mint költőre: „elvárom, remekül tegye dolgát, dolga bármi legyen!” És a mai kor költője akkor teszi igazán remekül a dolgát, ha új mondanivalóinak kifejezésében a költészet lehetőségeinek tágításán dolgozik, felhasználva ehhez a másoktól való tanulás eszközeit is.

Tudatossága ilyen vonatkozású megnyilvánulásának ellentmondásai akkor kerülnek felszínre, ha az elődök vívmányainak asszimilációs folyamatát vesszük vizsgálat alá. A másoktól eltanultakat nyilván mint költészetét gazdagító tényezőt szeretné felhasználni, de ez bizonyos esetekben — szándékával ellentétben — épp a képzőművészet vagy a stílus egységét megbontó elemmé válik. Így néha túlfokozza a pátosz egy-egy Ady hatásáról árulkodó, főleg szimbólummá emelt és nagybetűs szóval jelölt fogalom, mint Idő, Holnap, Teljesség, Miénk, Ember stb. Máskor József Attila valamelyik fordulata bukkan elő, és részben ismert volta miatt, részben a Garai versei-élítő hangulata révén teremt bizonyos disszonanciát (*Miúl el már tőlem... , Mint kisgyerek*). Az alighanem Babits, Juhász Gyula és Szabó Lőrinc hatása nyomán gyakran alkalmazott szonett forma a maga kötöttségével visszafogja a témában lehetőség szerint rejlt nagyobb lendületet, vagy mesterkéltnek tűnő stilizáltsághoz vezet (*Inota, Olvasztárok*.) Néha természetesen csak arról van szó, hogy ismerősen visszacseng valamelyik költőnk egy-két sora.

A tudva-tudattalanul átvett mozzanatok azonban többnyire megtermékenyítően hatnak költészetére. Szabó Lőrinc helyenként panteisztikus elragadtatással párosuló természetlétása hangulatteremtő módon hatja át némelyik versét (pl. *Eletem sűrűjében*...); *A huszonhatodik év szonettjeinek többsége az önemészto szerelmes versek megírásához ad bátoritást (A perc kevés, Elátkozottan, Méregpohár)*. Ez utóbbiakhoz nyilván Radnóti olyan darabjainak is van köze, mint a *Férjivers* vagy a *Levél a hitveshez*. Illyés Gyulától azt tanulta el, hogyan lehet a legegyszerűbb esemény néhány soros leírását egyre szélesebb mondanivalójú és rohamosan fokozódó pátoszú verssé formálni (*Tűzre várók, Hazám*). Az érett József Attila néhány, szabadabb aszociáció útján létrehozott, lazább szerkesztésű, de sok réteget összefogó verse a nagy- lélegzetű, ma tipikus Garai-verseknek számító alkotások megszületéséhez adott bizonyos inspirációt (*Tűz-tánc, Nyárvég*).

Némelyik versének karakterét az adja meg, hogy bevallottan támaszkodik nagyjaink valamelyik alkotására. Van, amikor annak egy sorával, kitélével indul, hogy aztán sajátos, más mondanivaló által diktált irányba folytatódik. Így egyik legjobb verse, a *Magánnyelv*, József Attila *Március*-ának utolsó strofájában említett „művelhető csillagok”-ra utalva kezdődik ezzel a sorral: „Fejem fölött a lakható csillagok tündökölnék”. Hasonló módon indítja Dante egy sora az *Itália* c. verset. Más szerepe is lehet az allúzióknak: a *Krónika* refrénszerű vezérmotívuma — „E korban, míg gyerekből férfi lettem” — Radnóti-ra emlékeztet („Oly korban éltem én e földön”), de Garai mindenben az ellenkezőjével folytatja, a történelem jóvoltából az ellenkezőjével folytathatja mindazt, amiről a *Töredék* panaszkodik. A megfelelő sorok bizonyos összecsengése tudatosítja itt, hogy ellenpontozásról van szó. Ismét más viszonyt alakít ki egy művel akkor, ha különbözőben nem is igyekszik megszüntetni a vele egy gondolatkörben való mozgást. Az egyazon téma más szempontú megközelítésének jó példája a *Nők*, amely akár József Attila *Nő a tükör előtt* c. verse egyféle parafrázisának is felfogható. A két vers ugyanakkor vitathatatlanul fennálló különbözőségében a költői alkotok eltérése mellett a közben eltelt évtizedek különbsége is benne van.

Nem jelentéktelen Garai költészetének az a rétege sem, amely az antik témák vagy a néphagyomány újrafeldolgozására vállalkozó művekből áll össze. A Homéroszhoz való visszanyúlás (*Odysseus és Kírké*), vagy a román népmonda fölelevenítése (*Milarepa halála*) a humánum kifejezésének egyik eszköze nála. E nagyrészt epikai jellegű művek hőse legfőbbre ember mivoltukat tartják, és sem a megpróbáltatásoktól, sem a haláltól nem riadnak vissza azért, hogy azt el ne veszítsék. Önmaguk vállalása révén a helytállás mint igen fontos emberi erény megtestesítői is egyben. Külön hely illeti meg az újrafeldolgozások sorában a *Jónás könyvére* emlékeztető *Jób könyvét*. A bibliai téma nyújtotta lehetőségekből a dogmatizmus nagyon finom, áttételes bírálata bontakozik ki, aminek súlyát, szuggesztív erejét éppen az analógiával operáló közvetettség adja. Az intellektuális fogantatású ihletés pozitív szerepe tehát kétségtelen.

A különböző típusú költői életművek irányába való orientálódás nemcsak bizonyos megoldási lehetőséget rejt számára, és emellett nem csupán a korszerűség színvonalából enged sejtteni valamit, de egyéb tanulságokkal is jár. Az egyik — számára is nagyon fontos — konzekvenciát így fogalmazza meg *Tünődés a költészetről* c. prózai vallomásában: „Úgy gondolom, hogy József Attilával — es persze Radnótival, Szabó Lőrincel, Illyéssel — valami olyan összegezés történt a magyar lírában, ami végérvényesen elzárta az utat visszafelé, a szavakal céltalanul és felelőtlenül játszó szemfényvesztő polgári költészet tartományaiiba.” Ha ez a megjegyzés csak egy oldalról minősíti is a polgári költészetet, afelől nem hagy kétséget, hogy állásfoglalás a l'art pour l'art ellen, sőt annak felismerését is tartalmazza, hogy valóban életképes új lírát csak a tartalom primátusának jegyében lehet teremteni. A felsorolt költők olyan összefüggésben szerepelnek itt, mint akik erre több-kevesebb kísérletet tettek.

Az előrelépésre vonatkozó programot — és tudatosságának ez is egyik megnyilvánulása — mindegyiket külön-külön is „ars poetica”-nak tekinthető versek egész sorában igyekszik tisztázni (*Verseim elejére, Ars poetica helyett, Megszállottak, Alkalmi vers* stb.). Az alkotás racionalis és ihletett mozzanatainak viszonya foglalkoztatja *Rápszódiá az elragadtatásról* c. verses táncjátékában. Ezen írások nagyobb részében elsősorban önmaga számára igyekszik megjelölni az utat, de néha az egyéni problémákon túlmenve a költészet egészének feladatairól elmélkedik. Ilyenkor filozófiai megalapozottságú, színvonalát tekintve esztétikai értekezésnek is beillő fejtegetésekbe kezd (*Rózsa, Külépní önmagunkból*). Ekkor már korántsem csak a művészet öncélúságának gondolata ellen veszi fel a harcot, illetve von le mindezekből közvetlenül adódó következtetéseket. Meditációi során új elképzeléseket alakít ki a költészet fejlődésének útjáról, mondván: az eddigi szakaszok előkészítették a most kezdődő periódust, amelyben az alkotók feladata eljutni „a gondolat és élmény igazában, a tárgyak anyagában, az emberek lényegében rejlő szépségeikig”. Verseiből világosan ki-

olvasható, hogy a művész tevékenységét a másokéval teljesen egyenértékűnek tartja, e téren nem lát különbséget a költő és a többi ember között:

*Nekünk többnyire józan alázattal
vállalt hivatás, hogy költenünk adatott,
s ha nem íránk verset, hát részelnénk vasat,
operálnánk sérvet vagy vezetnénk vonatot.*

Néha épp azért fogja el égető türelmetlenség, hogy a költészet nem veszi ki részét eléggé a világ megváltoztatásának nagyszerű vállalkozásából.

Tartalmilag önmaga számára is olyan elveket fogalmaz meg, amelyeket a művészet egészére nézve érvényesnek tart. Azonban differenciáltabban szemlélve és a formai megnyilvánulást is erősen szem előtt tartva egyéni költői programjának megfogalmazását mégis mint valami „negatív ars poetica”-t jellemezhetjük. „Negatív” abból — de kizárólag abból — a szempontból, hogy nem annvira közvetlenül tűz ki célokat, mint inkább a buktatóktól, a negatívumoktól való elhatárolásra inspirál. Az e körbe sorolható versekben inkább kritizálja önmagát, mint kezdő költőt, „kinek minden soron más-más az arculatja”; arról a küzdelemtől beszél, amit szinte minden versért meg kell vívnia; óva inti magát olyan hibáktól, mint a dagályosság, ekletikusság, visszatörpanás, megmerevedés. De a program ilyen — másként mondva: indirekt — megközelítése következtében nem marad el a kor igényes költőjéhez méltó felismerés, sőt a közvetett kifejeződés ellenére olykor frappáns megfogalmazást is nyer:

*... legyek lángja a hűségeseeknek,
a honnapért föltáborult seregűnek,
mely, bár tegnapi gáncsokba botol ma,
csalókon s csüggedőkön átnyomulva
itt árad, itt
sokasodik,
és embermód eszmélni ihlet:
fél-boldogsággal már nem alkuszik meg,
a Mindenség szüretjét fölvirrasztó nyarat hoz,
hát nem tapad kicsiny bálvány-javakhoz —
testet így ad a hitnek,
s tisztulni kenyszerít, mint lúg a vásznot,
hogy ne valljak, vállaljak soha mást, csak
egy-élű szót, emberséges fegyelmet
s szigorú munkát: örömet a szemnek,
szív vigaszát, ha szenved, —
és csak halált feledtető szerelmet,
és csak tömegből felnövő hatalmat,
s békességet csak milljomod-magamnak!
(Majakovszkijhoz)*

Az ilyen költői program tartalmi oldalának pozitív voltához és a belőle kinövő alkotások szocialista jellegehez nem férhet kétség.

Az ars poeticában körvonalazottak megvalósítását részben maga a tematika garantálja. Egy lírikus pályája többé-kevésbé mindig hű tükre korának. Ez alól Garai sem kivétel, lírai reflexiói mögött ki lehet tapintani a legutóbbi két igen mozgalmas évtized legfontosabb eseményeinek legtöbbit. Természetesen igen nehéz lenne csak az ő műveire támaszkodva a gyors léptekkel haladó történelem eseménynaptárát rekonstruálni, mert intellektusát nem elégítik ki a dátummal jelölhető, mélyebb változásoknak csak megnyilvánulásait jelentő történések. A lírájának közéleti rétegét adó tematika eleve ott kezdődik, ahol a mélyen rejlt felszínre lehet hozni. A béke kérdése vagy az új erkölcs kialakulása azért áll nála az érdeklődés homlokterében, mert szinte kimeríthetetlen gazdagságával újabb és újabb megközelítési lehetőségeket nyújt. Garait általában az a téma érdekli, ami bonyolultsága, ellentmondásossága révén alkalmat ad a meditációhoz.

Mindez elsősorban az utóbbi évek termésére, a „tűztáncosok” nemzedékéhez tartozó Garaira vonatkozik. Az induló költő verseiben szinte alig van más egyéni szemmel látott, de eléggé a hagyomány jegyében ábrázolt tájagnál. Még Garainak a festészet iránti vonzódását és a kedvencnek vallott Juhász Gyula impresszionizmusának e ponton érvényesülő hatását leszámítva sem csodálkozhatunk ezen, hiszen a tájleírás mindig a költői szárnypróbálgatás egyik legveszélytelenebb területe volt. De amennyire konvencionális ez a téma, legalább annyira magába foglalja a fel-

dolgozás sokféle lehetőségét is. Garait tehát nem önmagában a témaválasztás tereli a hagyomány országtújár, hanem a feldolgozás módja is. A korai versekben festett tájak többnyire sztatikusabb, a természet speciális önmozgásán, a fizikai és biológiai változásokon kívül nincs bennük más. A nap beragyogja az eget, a vihar felborzolja a táj növényzetét, a madarak átsuhannak a levegőn, de ember sehol. Egyedül a változásokat szemlélő költő van jelen, a maga hívős objektivitásában. (Ősz elébe, Vadszőlő-virág, Őszi nap, Fordul a szél stb.). A szemlélő körül, de rajta kívül történik minden. Olyanok ezek a képek, mint a centrális perspektíva törvényei szerint megalkotott festmények. Egyéni színezetűvé csak akkor válik egy-egy ilyen vers, ha fokozott tömörségével és letisztultságával túlmutat a közvetlen tárgyiságon. Így van az *Őszi kert*-nek éles kontúrokkal rajzolt, metsző élességű képei révén döbbenetet ébresztő és szuggeráló hatása:

*Gyűnkvő cinke-nesz.
Avartűz, borveres.
Zoró ágak rácsa közt
madártoll lengedez.*

*Hűvösen csüng a nap.
Szívedben sincs harag?
Megáradt kert fölött
fénypávák szállanak.*

*Fénypávák: kék-lila
krizantén, dália
lángszirmát tördelő
örvényben hullik a*

*fénypáva. — Bőg a szél.
szíven lőtt hárslevél,
búcsúzz: a kert alatt
jegyverben áll a tél.*

Más lírai alapállást testesítenek meg azok a versek, amelyekben összefonódik a tárgy és a hozzá fűzött reflexió. A táj ezekben háttérbe szorul, szerepe gondolatok és érzelmek kiváltására szorítkozik, útban van afelé, hogy a mondanivalót szimbolizáló funkciót töltsön be (*Búcsú a nyártól, Tél, Eső, Nyári viharok* stb.). A ki-mondottan szubjektív elemek halmozódásával az a típusú tájlíra áll elő, amelynek laza szövedékű tárgyiságába egyre szabadabban áramlik a közéletiség és politikum izgalma. A *Nyárvég*-hez hasonló néhány nagy vers genezise innen érthető meg.

A tájverseknek a közéleti líra felé való szélesedéséhez hasonló változáson megy át Garai magánéleti költészetének legtöbb területe. Sőt a szerelmi lírát leszámítva — amelynek kezdettől fogva mindvégig megmarad a maga szigorú négy szemköztisége — itt már eleve szélesebb körbe tekintő a feldolgozás. Anyjáról írva még nem jut el a világ gondjaihoz (*Gombaszedés, Anyám*), de fia betegágyánál aggódva már nemcsak a gyermek gyógyulását várja, hanem az ellenforradalom sújtotta országét is:

*sejtsz meg, hogy nemcsak anyja.
apja óvja, marasztalja,
de körötte készülődve,
s őt érlelvén a jövőre,
mindenütt, amerre lát*

*érte van, hogy vele nőjön
(majd teremtsen és tündödjön),
hogy dorgálja és eressze,
hogy elveszni ne eressze —
ez a gyógyuló világ.*

(Ének gyógyulásért)

Igazán elemében akkor van, ha az új világ születéséről, formálásának nehézségeiről, sokat ígérő távlatairól ír. Politika és szociológia, etika és esztétika az élet által produkált megbonthatatlanságában idomul ilyenkor költészeté. A nagyobb méretű versekben problémák tömege feszül, a kisebbekben egy-kettő villan vakító élességgel.

A húsz évvel ezelőtti múltból alig jut el emlék a máig (*Nem feledheted, Tíz év után*). A néhány évvel későbbi időszakból, a közelmúltból már több félremlík, de főleg mint nyomasztó negatívum. Garai ugyanis a fordulat éve táján indul, még nem is szocialista tudattal, ezért a nagy társadalmi-politikai átalakulás magánéletét mélyen érinti ugyan, de nem jelent számára olyan élményt, aminek költészetére is kiható vetülete lenne. Mire odáig fejlődik, hogy mint művész is reagálni tud a társadalmi élet eseményeire, a szocializmus építése során elért nagy vívmányokat már a dogmatizmus és a személyi kultusz hibái árnyékolják. Ezért szól akkor ritkán és olyankor is a keresettség pátoaszával az újról (pl. *Inota*), illetve ezért mélyülnek el kétségei és kapnak legalábbis allegorikus formájú kifejezést (*Tankréd*). A még csak lassan izmosodó szocialista humanizmus óvatosan, de a hitelt érdemlő aggodalom hangján mondatja vele: „a rejtett *holnapi* üdvnek én embert *ma* nem áldozok”. Még a jóval később írt *Jób könyvé*-ben is hasonló módon visszafogott indulattal mond kritikát a nagyon ellentmondásos korról. Mikor eszmeisége már kiforrottabb lesz, és a jelenbe vetett hite jobban megszilárdul, megértő, kicsit fanyar bölcsességgel mondja ki:

*Sajnos, az élen én se lettem volna
különb a nálam jobbakkál, bizony.
(Múlj el már tőlem...)*

Az ellenforradalom közvetlenül alig hagy nyomot költészetében — annál többet a konzolidálódó szocializmus. A belőle sarjadó élmények emelik Garait igazi költővé. Nemcsak új tematikával gazdagodik lírája, a művészi megformálás tekintetében is újabb magaslatoakra lép. Minőségileg más ideológiai reflexek kondicionálódnak benne, a másként látott valóság robbanó indulatokat ébreszt. Az itthon fellobbant lángok a világéges víziójává tornyosulnak, és mindenkit megért, akit ilyen félelmek gyötörnek (*Tűz-tánc*). Vádat emel a háború embert megalázó gyilkosai ellen (*Hányszor kell még...*), de örömmel látja fellobbanni a nemzeti felszabadító harcok tüzeit (*Krónika*).

Mérhetetlenül kitágul előtte a világ. Egyre sűrűbben jelentkeznek a verssé formált közvetlen reflexiók. A világűrbe először lépő embernek éppúgy lerója hódolatát, mint az önkény áldozatainak (*Asztronauta, Egy régi dal*). Humanizmusa nem hagyja nyugodni, amikor az éhezők emberek millióira gondol, és olyan megdöbbentő képet rajzol az „éhezés világhierarchiájáról”, amihez csak Josué de Castro *Az éhezés fekete könyve* c. munkája fogható (*Éhség*).

Az eseményekben is az ember fontos számára: nemcsak mint azok mozgatója, hanem mint célja is. Mintha — bár hallgatólagosan — Prótagorász-szal együtt vallana a „homo mensura” elvét. Részben ezért foglalkoztatják annyira a kialakulófélben levő szocialista erkölcs problémái. A közösségi tulajdon megsértői, a *miénket meggyalázó „törvény-értetlen barbárok”* ellen vádlón emeli fel szavát, és a „tisza szigorúság légáramá”-tól várja, hogy kisöpörje a polgári individualizmus és egoizmus sokféle maradványának Augiász-istállóját. Önmagáról szólva félig büszke, félig keserű öntudattal vallja:

*Túl közel van még az az indián ő,
ki törvénytelen vérevel beoltott:
nem értem az európaiak
meredt keresztény kőbábványait,
még a szent-családot sem s a tulajdont,
az enyémet, a kizárólagost,
a mi kutyánk kölkét, a Szerzeményt sem,
akár gyarapszik, akár veszni szédül.
(Örökség)*

A köztulajdon vámszedőinek sikerét bizonyos fokig az emberek nemtörődömségében látja. A közömbösségnek az emberi kapcsolatok terén való megnyilvánulása talán még jobban elkészeríti, azért szakad fel belőle elemi erővel a sóhaj az életveszélyes produkciót csak szigorúan összehangolt mozdulatokkal bemutatni képes artisták láttán:

*O, ha közös dolgok tevői,
így tartanánk egymást, ilyen
végzetes bizalommal egymás
fogában s idegeiben!*

*Ezrekbe fogódzók, ha hittet
mondanánk, mint ők odafönn
élik, hogy: a másik ügyéhez
egész léteimmel van közöm!...*

(Artisták)

A közösségbe illeszkedés követelménye több versének is vezérmotívuma (*Majakovszkijhoz, Kilépni önmagunkból*); a „társas szabadság” szocialista humanizmusának talpköve.

Az egyén és közösség viszonyát tudatosan elemző költő előtt nem maradnak rejtve a kollektívának az egyes embert gazdagító, kiteljesítő megnyilvánulásai sem: „...a legboldogabb az, ki megízlelte, mit ér a léleknek, ha fölkel másokért...” Ez ez nemcsak öröm forrása, hanem jog is a magánélet más ízű örömeinek élvezéséhez. Erre vonatkozóan legszembetűnő szerelmi költészete vall.

Lírájának legkiforrottabb alkotásai erről a területéről valók. Részben már a fitalkor hevületét is a társkeresés komolysága egyengette, de a beteljesült, sorssá szilárdult szerelem az, amiből ez a néha ijesztő mélységű költészet fakad (*Naponta, Sokáig élni, Elátkozottan, Töredékek a szerelemtől* stb.). Két teljesen egymásra találó ember kimeríthetetlenül gazdag viszonyáról vallanak a mámort és szigorú józanságot, feszültséget és harmóniába oldódó nyugalmat szétválaszthatatlan egységben kifejező sorok. Csak az ilyen atmoszférájú együttlét után lehet kibírhatatlanul nyomasztó a következőképp bevallott egyedüllét:

*Valahogy adj erőt nekem,
hogy ezt a két hetet kibírjam;
mint vak kéz érdes lemezen,
emlékeden dadog az ujjam.*

*Tapogatózva keresek:
— hol őriz belőled a város
kézzelfogható érveket
a lélek tapasztalatához.*
(Valahogy adj erőt...)

És mivel úgy érzi, hogy a csaknem mindent jelentő társat „naponként csak keserűséggel” itatja, örök tételődés forrása lesz a végzetes elszakíthatatlanság. Lassanként úgy tűnik, mintha kezdené eltakarni a tágabb horizontok felé nyíló kilátást.

De ez csak a látszat. A szenvedély és ráció által egyaránt vezényelt költő legújabb versei nagyon is eredeti törekvésekről tanúskodnak. Merész asszociáció útján — nem törődve a szerkezet bizonyos lazulásával — az eddig külön-külön feldolgozott témák bizonyos részét sikerült egy koncepcióba ágyaznia. Mivel nála a valóság általában nem a maga közvetlenségében jelenti a vers tárgyát, viszonylag problémamentesen egymás mellé kerülhetnek a legeltérőbb megnyilvánulásai is, mert a rájuk vonatkozó képzetek bizonyos azonossága alapján egységes érzelmi-gondolati struktúra áll elő. Az *Anyaföld* és a *Kedd* ilyen felépítettséggel biztosított színvonalia igazolja ezen út járhatóságát.

Az itt új eredményhez vezető felismerés azonban csak az olyan alakú költő kezében emelkedik az eszköz rangjára, mint amilyen Garai. A kívüljáró különféle jelenségei által kiváltott reflexiók egységét csak a gondosan analízáló elme teremtheti meg — a szenvedélyt is segítségül hívva. A sokáig együtt hordott képek és gondolatok lassan egymáshoz csiszolódnak, összeszövődnek, majd az egyre nehezebben elviselhető feszültség hatására a felszínre törnek. Garai így írja le ezt az állapotot: „A versírás képessége nekem igencsak kivételes állapotban adatik meg, nagy ritkán olyankor, amikor a már ellenállhatatlan belső feszültség áttöri a természetes emberi szemérmesség gátjait, olyankor, amikor a közvetlen cselekvés elégtelennek látszik vagy részemről végrehajthatatlan, de mert valamit tenni kell mégis, efféle cselekvéspotlélkhoz folyamodom. Ilyenkor vagyok költőien szubjektív — legjobb esetben hússzor egy évben, néhány óra hosszára.” E termékeny órák között eltelt időszakban sűrűsödik össze a reflexiók közege, amiből az egymásba pergő ellentétes képsorok alakulnak, objektiválódott formájukban nemegyszer a zenei szerkesztés tétel-motívum kettősségére emlékeztetve.

Tévedés lenne ezekben a kísérletekben formalista törekvéseket látni. Nem tartalmi ürességet leplez itt az új forma, nem is a szélsőséges szubjektivizmus gátlástalan megnyilvánulása. A megváltozott költői attitűd és a nyugtalanabb alkat sokféle benyomásaiból összeállt tartalom olyan szükségyszerű formai vetülete, ami éppen disszonáns voltában adekvát a még természetesen csak alakulófélben levő tartalommal. A tovább tökéletesedő módszer és a tartalom várhatóan homogénebb volta nyilván a kifejező elemek valamivel összefonódottabb együtteséhez vezet majd. Olyan mértékű letisztulás azonban korántsem várható, ami a szonethez, a terzinához vagy a képet mindig lekerekítő formai szabályosságig jut el. A szocialista líra megújulása aligha mehet végbe a polgári költészet leghagyományosabb formai vívmányainak magasabb szintű reprodukálása segítségével.

Garai a magyar líra továbbfejlesztésének modern eszközökkel történő nehéz útját járja. A választott irány helyességéről részben elődeinek alapos ismerete nyomán, részben saját eredményeinek önkritikus vizsgálata által győződött meg. A betanult formák néha nem eléggé kifejező volta kísérletezésre buzdította. Ma már ott tart, hogy igazán nagy, reprezentatívnak számító versei a saját maga alakította forma által fejezik ki gazdag mondanivalójukat. A pátosz, a rapszodikus elragadtatottság néha szembevetően zaklatottá fokozza, darabossá tördeli a képeket és sorokat, de ezek az egyenetlenségek nyilván el fognak tűnni.

Az egyéni hangjára már rég rátalált, további újra törekvő költő nagy korszakváltáson megy át. Eddigi verseinek egy része következtetni enged az ezutániak karakterére. A jövőt sejtve nyugodtan bizakodhat a kritikus a költő szavait idézve:

tudom, gazdag szüret lesz, tudom, gyönyörű őszi jön.